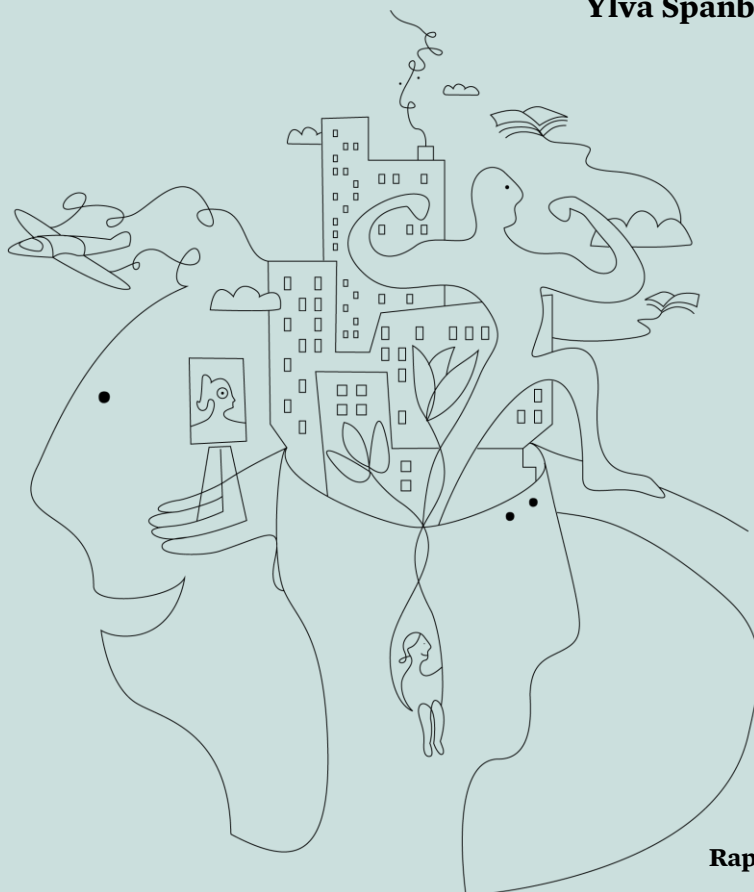

En känd och tillgänglig socialtjänst för barn och unga?

**Följeforskning av en undervisningsinsats för att
stärka barn och ungas kunskap om socialtjänsten.
Slutrapport.**

Ylva Spånberger Weitz

En känd och tillgänglig socialtjänst för barn och unga?

Följeforskning av en undervisningsinsats för att stärka barn och ungas kunskap om socialtjänsten. Slutrapport.

© FoU Nordväst och författaren 2022

ISBN: 978-91-89681-61-3

FoU Nordväst är ett kunskapscentrum för socialtjänsten i nordvästra Stockholms län.

FoU Nordväst is a Research and Development center for the social services of the northwestern municipalities of Stockholm County, Sweden.

För ytterligare information: www.fou-nordvast.se

Innehåll

Introduktion	4
Följeforskningen - en metodbeskrivning	6
Lärohandledningen Soc för unga	6
Datainsamling	7
Databearbetning och analys	9
Tidigare publikationer i följeforskningsprojektet	10
Utvärdering av pilotprojekt (forskningsrapport)	10
Förändringar i elevers uppfattningar om socialtjänsten (artikel)	11
Elevers samtal om hem, familj, social utsatthet och hjälpsökande (artikel)	12
Resultat - samlade lärdomar från följeforskningen	14
Beskrivning av utvecklingsarbetet	14
Undervisningens genomförande	17
Elevernas lärande	20
Utmaningar med att införa undervisning om socialtjänsten i skolan	22
Sammanfattning och avslutande diskussion	29
Referenser	35

Introduktion

I arbetet med att ta fram en ny svensk socialtjänstlag betonas vikten av att göra socialtjänsten mer tillgänglig samt att stärka brukares inflytande över vilka stödinsatser de ska få del av (SOU 2020:47). Ett argument för detta är att sänka tröskeln för enskilda att själva söka stöd och hjälp. En sådan ambition förutsätter också att socialtjänstens målgrupper känner till vilket stöd som finns och hur de kan få del av det. Forskning visar att det kan vara svårt för barn och unga som lever i utsatta hemförhållanden att berätta om denna utsatthet för andra (Jernsbro & Jansson, 2017; Vincent & Daniel, 2004; Yablon, 2020). Samtidigt kan tillgång till information om rättigheter och om tillgängligt stöd bidra till att barn och unga som lever i socialt utsatta situationer bättre förstår och kan sätta ord på sin utsatthet (Briggs, 2006; Cossar et al., 2019; Jones et al., 2017). Att öka barn och ungas tillgång till sådan information kan därmed potentiellt också stärka socialtjänstens möjligheter att nå de barn och unga som är i behov av stöd och hjälp i ett tidigt skede. Barns rätt till likvärdig information och lika möjligheter till skydd och stöd är också centralt i FN:s barnkonvention (se Unicef, 2018) som blev svensk lag den 1 januari 2020.

Skolan uppmärksammas alltmer som en viktig arena för förebyggande socialt arbete (Backlund et al., 2017; Stanley et al., 2015; Yablon, 2020). I Sverige genomförs på flera håll initiativ för att genom skolan på olika sätt nå ut med information till barn och unga om deras sociala rättigheter och om möjligheter till stöd vid social utsatthet. I den här rapporten presenteras ett sådant lokalt utvecklingsarbete där socialtjänsten i en svensk kommun, i samarbete med en kommunal grundskola (här kallad pilotskolan) samt med unga som har egna erfarenheter av kontakt med socialtjänsten, har tagit fram ett material för undervisning om socialtjänsten i skolan. Utvecklingsarbetet syftar ytterst till att skapa en mer tillgänglig socialtjänst för barn och unga. En del i arbetet har varit att skapa en webbplats för barn och unga med information om socialtjänsten samt med lättillgängliga kontaktvägar för den

som är i behov av socialtjänstens stöd. En annan del (vilket är det som fokuseras i den här rapporten) har varit att skapa en lärarhandledning som stöd för skolans undervisning om socialtjänsten, i syfte att sprida kunskap om socialtjänsten till alla barn och ungdomar i kommunen. Efter det att lärarhandledningen togs fram och testades i pilotskolan har den också implementerats i ytterligare sex grundskolor.

Utvecklingsarbetet har studerats genom ett flerårigt följeforskningsprojekt, finansierat av Sollentuna kommun, FoU Nordväst och Forte – forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd. Resultat från följeforskningen har redovisats i ett flertal tidigare publikationer (se nedan). Syftet med den här rapporten är att presentera samlade erfarenheter och lärdomar från följeforskningen. Rapporten bygger dels på en sammanfattning av resultat från tidigare publikationer, dels på resultat som inte har presenterats tidigare.

Följeforskningen - en metodbeskrivning

Utvecklingsarbetet startade som ett projekt för att komma åt de brister i socialtjänstens information till barn och unga som hade identifierats av kommunens brukarråd för placerade ungdomar. Utvecklingsarbetet består av flera olika delar och har som övergripande målsättning att göra socialtjänsten mer känd och tillgänglig för barn och unga i den egna kommunen. Följeforskningen har främst fokuserat på den del som handlar om att undervisa barn om socialtjänsten i skolan. Unga som har egen erfarenhet av kontakt med socialtjänsten har varit (och är fortsatt) anställda som medprojektledare genom alla led i utvecklingsarbetet.

LÄRARHANDLEDNINGEN SOC FÖR UNGA

Som ett steg i utvecklingsarbetet genomförde socialtjänsten en kartläggning bland barn och unga i kommunen vilken bland annat visar att barn och unga generellt har låg kunskap om socialtjänsten samt att de önskar att skolan blir bättre på att informera om socialtjänsten (Hagström 2015). Socialkontoret inledde utifrån detta ett samarbete med en pilotskola i syfte att finna gemensamma lösningar på hur elevers kunskap om, och attityder till, socialtjänsten kan förbättras. Lärare på pilotskolan såg att det fanns stöd i läroplanen för att lyfta in undervisning om socialtjänsten inom ämnet samhällskunskap och förespråkade att en lärarhandledning för detta ändamål skulle tas fram. En lärarhandledning är ett strukturerat undervisningsmaterial som syftar till att underlätta undervisning gällande ett specifikt ämnesområde (i detta fall socialtjänsten). En lärarhandledning för undervisning om socialtjänsten utformades och testades på pilotskolan i årskurs 4 och 7. I handledningen finns målgruppsanpassad information om socialtjänsten samt förslag till lektionsupplägg, länkar till filmer m.m. Handledningen är också nära knuten till en målgruppsanpassad hemsida som har utvecklats i kommunen. En mer utförlig beskrivning av hur

utvecklingsarbetet initierades samt hur lärarhandledningen togs fram och testades i pilotskolan, har presenterats i en tidigare delrapport (se Spånberger Weitz, 2018).

DATAINSAMLING

Följeforskningen initierades av FoU Nordväst och inleddes med en utvärdering av det pilotprojekt där lärarhandledningen togs fram och testades i en kommunal grundskola. Medel erhöles därefter från Sollentuna kommun samt från Forte för att fortsätta följa arbetet med att implementera undervisning med stöd av lärarhandledningen i fler av kommunens skolor. I tabellen nedan redovisas den datainsamling som har genomförts i följeforskningsprojektet.

Tabell 1. Genomförd datainsamling under utvecklingsarbetets olika faser

År	Faser i utvecklingsarbetet <i>Soc för unga</i>	Datainsamling följeforskning
2016-2017	Lärarhandledningen tas fram och testas i en pilotskola	Enkäter till elever från 4 klasser i åk 4 och 7 (som hade deltagit i undervisningen) samt 3 klasser i åk 5 och 8 (kontrollgrupp) Gruppintervjuer med 14 elever från 4 klasser (åk 4 och 7) Intervjuer med 3 lärare som hade genomfört undervisningen Intervjuer med 2 projektledare samt 1 medprojektledare
2018-2019	Undervisning med stöd av lärarhandledningen genomförs i sju grundskolor	Enkäter till 569 elever från 22 skolklasser Enkäter till 21 undervisande lärare Intervjuer med deltagare i arbetsgruppen <i>Soc för unga</i> (3 medprojektledare, 1 representant från barn- och ungdomskontoret) Gruppintervjuer med 27 elever från 6 klasser
2020-2021		Intervjuer med 6 undervisande lärare Gruppintervju med 4 socialsekreterare från mottagningsgruppen Intervjuer med deltagare i arbetsgruppen <i>Soc för unga</i> (1 processledare, 1 fältassistent, 1 socialsekreterare från mottagningsgruppen)

Under pilotprojektet 2016/2017 genomfördes fysiska intervjuer med projektledare och medprojektledare från socialtjänsten, samt med de lärare som var med och tog fram lärarhandledningen och/eller genomförde undervisning med stöd av lärarhandledningen. Samtliga elever som hade tagit del av undervisningen fick också besvara enkäter som undersökte deras uppfattning både om socialtjänsten och om undervisningen. Som jämförelsepunkt fick även elever som inte hade tagit del av undervisningen besvara enkäter innehållande frågor om deras uppfattning om socialtjänsten. Före och efter genomförd undervisning genomfördes också gruppintervjuer med elever från de två årskurser som hade tagit del av undervisningen. Resultat från följeforskningen av pilotprojektet har presenterats i en FoU-rapport (Spånberger Weitz, 2018).

Under 2018/2019 genomfördes undervisning med stöd av lärarhandledningen i sju grundskolor (inklusive pilotskolan som nu genomförde undervisningen för andra gången). I anslutning till undervisningen distribuerades enkäter till samtliga lärare som genomfört undervisningen samt till samtliga elever som deltagit i undervisningen. Lärarenkäterna innehöll frågor om hur undervisningen hade genomförts, hur lärarhandledningen fungerade, samt vad de hade för uppfattningar om att undervisa om socialtjänsten i grundskolan. Elevenkäterna, som genomfördes både före och efter undervisningsinsatsen, innehöll frågor om elevernas kunskap om och attityder till socialtjänsten samt (i efterenkäten) frågor om vad eleverna tyckte om den undervisning de hade fått del av. Utöver enkäterna genomfördes även gruppintervjuer med elever från sammanlagt sex skolklasser (åk 1-9) som bland annat handlade om elevernas uppfattningar om undervisningen samt deras uppfattningar om socialtjänsten. Intervjuer genomfördes också med lärare, socialsekreterare från mottagningsgruppen, samt deltagare i arbetsgruppen Soc för unga. Resultat från elevenkäter och gruppintervjuer med elever har presenterats i två vetenskapliga artiklar (Spånberger Weitz & Hagström, 2022; Spånberger Weitz, 2022). Ytterligare en artikel baserad på gruppintervjuerna med elever är under arbete.

Alla intervjuer under 2016-2019 genomfördes fysiskt. Samtliga gruppintervjuer med elever genomfördes på plats i respektive skola. Två lärarintervjuer genomfördes också fysiskt, medan resterande lärarintervjuer genomfördes på zoom eller via telefon på grund av Covid-19-pandemin. Gruppintervjun med socialsekreterare från mottagningsenheten genomfördes fysiskt medan övriga intervjuer med socialsekreterare och processledare under 2020-2021 genomfördes via zoom eller telefon.

DATABEARBETNING OCH ANALYS

Enkätdata har samlats in och bearbetats i programmet proofx. Fasta enkätsvar (gäller endast elevenkäterna) har bearbetats och analyserats i SPSS. Öppna enkätsvar (både från lärarenkäter och elevenkäter) har sammanställts i Word och därefter analyserats tematiskt. Intervjuer och gruppintervjuer har spelats in (ljudinspelning), transkriberats ordagrant och därefter analyserats tematiskt (se Spånberger Weitz, 2018; Spånberger Weitz & Hagström, 2022). Gruppintervjuer med elever har även analyserats med hjälp av narrativa analysmetoder (se Spånberger Weitz, 2022, kommande).

Tidigare publikationer i följeforskningsprojektet

UTVÄRDERING AV PILOTPROJEKT (FORSKNINGSRAPPORT)

Utvärderingen bygger på lärdomar och erfarenheter av det pilotprojekt där lärarhandledningen Soc för unga togs fram och testades i en kommunal grundskola. Rapporten fokuserar på hur lärdomar och erfarenheter från pilotprojektet kan fungera som stöd i en fortsatt implementering av lärarhandledningen. Som ett resultat av utvärderingen togs också en checklista fram som stöd för fortsatt spridning och implementering av lärarhandledningen. Checklistan presenteras i sin helhet som en bilaga till rapporten.

Resultatet från utvärderingen visade att både elever och lärare genom projektet fick ökade kunskaper om socialtjänsten. Dessa kunskaper beskrevs skapa en trygghet genom att eleverna fick veta att det finns någonstans att vända sig i en svår situation och genom att lärarna upplevde en ökad kompetens att hantera en situation där det finns oro för en elev. Utöver det formella lärandet i form av förändringar i elevernas kunskap om och attityder till socialtjänsten, beskrevs även ett informellt lärande i form av förändringar i lärarnas kunskap om socialtjänsten och deras förmåga att integrera denna kunskap i sin undervisning. Samarbetet och tillvaratagandet av olika perspektiv och kompetenser (socialtjänst, skola och ungdomar) lyftes upp som en framgångsfaktor och en förutsättning för skapandet av lärarhandledningen. Utmaningar som lyftes upp för det fortsatta implementeringsarbetet var dels att motivera fler skolledare och lärare att använda lärarhandledningen, dels att stärka socialtjänstens beredskap för att fler barn och unga kan komma att söka hjälp på egen hand. Gällande den första utmaningen betonades vikten av att se elevers kunskap om socialtjänsten som en betydelsefull del av läroplanens mål och av det centrala innehållet för ämnet samhällskunskap. Gällande den andra utmaningen

betonades vikten av att socialtjänsten är tillgänglig när de unga hör av sig samt aktivt slussar de unga vidare till rätt instans, i de fall då rätt stöd inte finns tillhands i den egna verksamheten.

HÄR KAN UTVÄRDERINGSRAPPORTEN LÄSAS I SIN HELHET:

Spånberger Weitz, Y. (2018). *Undervisning om socialtjänsten – Lärarhandledningen 'Soc för unga' som stöd för en mer tillgänglig socialtjänst för barn och unga. Utvärdering av pilotprojekt*. Forskningsrapport 2018:1. Sollentuna: FoU Nordväst. Tillgänglig online: <https://www.fou-nordvast.se/2018/08/07/undervisning-om-socialtjansten-i-skolan/>

FÖRÄNDRINGAR I ELEVERS UPPFATTNINGAR OM SOCIALTJÄNSTEN (ARTIKEL)

Artikeln bygger på lärdomar från införandet av undervisning om socialtjänsten i sju grundskolor (inklusive pilotskolan som detta år genomförde undervisningen för andra gången). Syftet var att beskriva hur elevernas kunskap om och attityder till socialtjänsten har förändrats efter genomförd undervisning samt hur eleverna ser på undervisningen och på sin förvärvade kunskap. Artikeln bygger dels på kvantitativa data i form av fasta enkätsvar, dels på kvalitativa data i form av öppna enkätsvar och gruppintervjuer. De fasta enkätsvaren undersökte elevernas kunskap om och attityder till socialtjänsten, före respektive efter genomförd undervisningen, medan gruppintervjuerna och de öppna enkätsvaren undersökte elevernas egna beskrivningar av vad de hade lärt sig och vad undervisningen betydde för dem. Fokus ligger på elevernas egna perspektiv på undervisningen och på vad de har lärt sig. Resultaten visar att eleverna överlag var positiva till den undervisning de hade fått. De framhöll särskilt värdet av att känna till socialtjänsten, att få kunskap om vad socialtjänsten gör, samt att få veta att barn och unga själva kan ta kontakt med socialtjänsten vid behov av stöd och hjälp. Resultaten tyder också på att elevernas kunskap om socialtjänsten stärktes och att attityderna blev mer positiva efter genomförd undervisning. Efter genomförd undervisning beskrev flera elever själva att deras bild av socialtjänsten hade förändrats och socialtjänsten beskrevs av många som ett av flera möjliga alternativ att vända sig till vid eget behov av stöd och hjälp.

Samtidigt visar resultaten också att andelen elever med en tydligt negativ attityd till socialtjänsten var ungefär densamma före och efter genomförd undervisning. Istället var det andelen elever med osäker attityd som hade minskat, till förmån för andelen elever med en tydligt positiv attityd. Artikeln är skriven på svenska och publicerad i Socialvetenskaplig tidskrift.

HÄR KAN ARTIKELN LÄSAS I SIN HELHET:

Spånberger Weitz, Y. & Hagström, M. (2022). Barn och ungas uppfattningar om socialtjänsten – erfarenheter från en riktad undervisningsinsats.

Socialvetenskaplig tidskrift, 29(1), 71-90. Tillgänglig online:

<https://socvet.se/article/view/4415/3527>

KOMMANDE ARTIKEL SOM FÖRDJUPAR SAMMA TEMA:

I ytterligare en artikel (Spånberger Weitz, kommande) fördjupas de olika typer av förändringsberättelser som framträder i elevernas samtal om undervisningen och om vad de har lärt sig. Här synliggörs också de kollektiva berättelser om socialtjänsten som eleverna förhåller sig till i meningsskapandet kring sitt eget lärande. Kollektiva berättelser förstås här som de berättelser eller föreställningar om ett visst fenomen (i det här fallet socialtjänsten) som cirkulerar i samhället och som (i mer eller mindre spridda kontexter) betraktas som en allmän förgivettagen kunskap. I elevernas förändringsberättelser framstår undervisningen ha erbjudit möjligheter att skapa motberättelser till en (i elevernas omgivning) kollektiv berättelse som bygger på en föreställning om att socialtjänsten tar barn och förstör familjer. I viss mån tycks också en ny kollektiv berättelse ha vuxit fram i elevgruppen där den dominerande föreställningen snarare handlar om att socialtjänsten hjälper barn och familjer. Artikeln är skriven på engelska och har skickats in till en vetenskaplig tidskrift för en granskningsprocess inför publicering.

ELEVERS SAMTAL OM HEM, FAMILJ, SOCIAL UTSATTHET OCH HJÄLPSÖKANDE (ARTIKEL)

I artikeln undersöks hur eleverna reflekterar kring social utsatthet och hjälpsökande, efter att de har fått del av en undervisningsinsats om

socialtjänsten i skolan. Artikeln bygger på de gruppintervjuer som genomfördes med elever efter det att undervisningen hade genomförts. Under intervjuerna fick eleverna tillsammans reflektera kring en fiktiv berättelse om två syskon som lever i en utsatt familjesituation, och artikeln fokuserar specifikt på elevernas samtal om den här fallbeskrivningen. I elevernas samtal om syskonens utsatthet visar de en stark övertygelse om barns rätt till ett tryggt hem och till stödande vuxenrelationer. De uttrycker också en tillit till att barn och unga kan få hjälp för att nå en positiv förändring i sin hemsituation om tillgången till stöd och trygga relationer i hemmet brister. Artikeln är skriven på engelska och publicerad i *Children & Society*.

HÄR KAN ARTIKELN LÄSAS I SIN HELHET:

Spånberger Weitz, Y. (2022). "The home isn't like a safe space for them" – Ideals of home and family relationships in children's talk about family adversity and help-seeking. *Children & Society*. DOI: 10.1111/chso.12604 (Epub ahead of print). Tillgänglig online:
<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/chso.12604?af=R>

Resultat - samlade lärdomar från följeforskningen

I den här rapporten presenteras samlade lärdomar från följeforskningens olika delstudier. De tidigare publikationerna bygger främst på resultat från enkäter och intervjuer med deltagande elever (med undantag från utvärderingen av pilotprojektet). I den här rapporten ingår även resultat som inte har publicerats tidigare och som bygger på intervjuer med professionella deltagare i forskningen: lärare, socialsekreterare och medarbetare i arbetsgruppen *Soc för unga*.

BESKRIVNING AV UTVECKLINGSARBETET

Bakgrunden till det lokala utvecklingsarbetet var när ett lokalt brukarråd för placerade ungdomar uppmärksammade att socialtjänstens information till barn och unga var bristfällig. I samarbete med brukarrådet genomförde socialtjänsten en kartläggning bland barn och unga i kommunen som visade att många unga själva önskade få information om socialtjänsten i skolan. I linje med detta beskriver både medarbetare i arbetsgruppen, socialsekreterare och lärare att socialtjänsten kan ses som en viktig samhällsfunktion och att information om socialtjänsten därmed kan betraktas som ett legitimt inslag i skolans undervisning. Flera aktörer lyfter i detta sammanhang fram en jämförelse med hur elever sedan tidigare redan får information om exempelvis brandkår och polis i skolan.

Många vet ändå, alltså i allmänhet i samhället liksom, varför man har en brandkår och vad brandkåren gör, eller vad polisen gör. Men inte så mycket om vad socialtjänsten gör. Och framför allt att det på sikt kan skapa, jamen kanske mod hos barn att faktiskt våga berätta för oss, om man inte behöver vara lika orolig. (medarbetare i arbetsgruppen)

Mot bakgrund av kartläggningen inledde socialtjänsten ett utvecklingsarbete, under projektnamnet *Framtidens socialtjänst* (senare *Soc*

för unga) med målet att stärka socialtjänstens information till barn och unga. Inom ramen för projektet anställdes unga medprojektledare med egen erfarenhet av kontakt med socialtjänsten. Ett pilotprojekt initierades där socialtjänsten i samarbete med en kommunal grundskola skulle ta fram former för att informera barn och unga om socialtjänsten i skolan, vilket resulterade i ett stöd för undervisning om socialtjänsten (en lärarhandledning) som därefter användes i pilotskolans SO-undervisning. Pilotprojektet utvärderades i en FoU-rapport (Spånberger Weitz, 2018, se beskrivning ovan). Under 2018/2019 implementerades lärarhandledningen i ytterligare sex grundskolor, samtidigt som användningen fortsatte med nya klasser i pilotskolan.

En målsättning med utvecklingsarbetet *Soc för unga* var att alla barn och unga i kommunen skulle få ökad kännedom om socialtjänsten och socialtjänstens arbete. Arbetet kan därför sägas ha ambitionen att fungera som en universell insats som ska komma alla barn och unga i kommunen till del. Det fanns ett samarbete med kommunens utbildningskontor och en förhoppning om ett politiskt beslut om att lärarhandledningen skulle implementeras i samtliga kommunala grundskolor i kommunen. Ett sådant beslut kom inte till stånd, vilket medförde att lärarhandledningen endast implementerades i de skolor som själva valde att delta i utvecklingsarbetet. Bland medarbetarna i arbetsgruppen lyftes detta upp som problematiskt, eftersom undervisningen på detta sätt inte kommer alla barn och unga i kommunen till del och dessutom riskerar att inte nå dem som behöver det mest.

Det enda som var tråkigt, det var väl att inte alla skolor gjorde det här projektet, utan det känns som att det borde varit en sån här grej som kom typ från skolchefen, att alla måste göra det här, det måste ingå i undervisningen, för att alla ska ha samma kunskap. För nu kändes det som att, jamen du vet vissa skolor som kanske egentligen inte har det största behovet, att det var de som nappade [...] och det är jättebra liksom, men de skolor som man känner att de skulle verkligen behöva förstå vad socialtjänsten gör, de bara "Nej vi är inte intresserade" typ såhär. Så det tycker jag var tråkigt. (medarbetare i arbetsgruppen)

Arrangemanget kring deltagandet för respektive skola såg också olika ut, då det i vissa skolor var rektor som fattade beslut om att skolan skulle delta medan det i andra skolor var enskilda lärare som valde att använda lärarhandledningen i sin undervisning. Användandet har således till stor del varit beroende av engagemanget hos enskilda medarbetare på respektive skola.

Från socialtjänstens sida har projektet *Soc för unga* numera permanentats och det pågår ett kontinuerligt arbete för att uppmuntra till och stödja användandet av lärarhandledningen i kommunens grundskolor. Socialkontoret har också fortsatt att anställa medprojektledare (unga som har egen erfarenhet av kontakt med socialtjänsten) i arbetsgruppen för det fortsatta utvecklingsarbetet. Medprojektledarna beskriver själva sin roll i utvecklingsarbetet som viktig och att de utifrån sin egen erfarenhet har ett unikt perspektiv kring vilken information om socialtjänsten som är viktig att barn och unga får del av och hur den informationen bäst kan nå ut. De beskriver att de har haft ett reellt inflytande i utvecklingsarbetet både genom att aktivt vara med och driva arbetet framåt och genom att ”checka av” det arbete som görs utifrån ett ungdomsperspektiv.

*Vi har haft åsikter om saker som kommit upp. Checka av gruppen så att säga. Även, inte bara att vi ska checka av när vi har kommit en bit in i processen, utan jag tycker även att mycket av innovationen leds av oss. Det faktum att vi skulle gå runt på skolan och prata, det var ju vi som kom på, det var ju inte nånting riktigt från skolorna som kom och sa, vi behöver det, utan det var ju vår idé faktiskt. Så det är ju lite vår roll då egentligen, ha som feedback-kontroll så att de inte tappar relationen till målgruppen och sen även för innovation, så att säga.
(medprojektledare)*

Medprojektledarna uttrycker att det är viktigt att utvecklingsarbetet inte stagnerar utan att socialtjänsten och skolan fortsätter utveckla arbetet framåt. De betonar också vikten av att även i det fortsatta arbetet ha unga medarbetare med egen erfarenhet.

Och sen tycker jag också [...] att det viktigaste är att ha kvar ungdomars perspektiv, så att vi inte tappar det [...] För det är ju för att det ska vara anpassat så att barn och unga ska förstå, typ hemsidan och så, att vi inte tappar det, det tycker jag är viktigt.
(medprojektledare)

I det följande beskrivs erfarenheter från undervisningens genomförande, främst utifrån lärarnas och arbetsgruppens perspektiv (för elevernas perspektiv på undervisningen, se Spånberger Weitz & Hagström, 2022). Därefter beskrivs de utmaningar i utvecklingsarbetets genomförande som har lyfts upp av lärare, socialsekreterare och medarbetare i arbetsgruppen.

UNDERVISNINGENS GENOMFÖRANDE

Skolorna hade stor frihet att själva välja hur de ville använda lärarhandledningen och det tillhörande undervisningsmaterialet. Det medförde skillnader exempelvis kring i vilka årskurser undervisningen genomfördes, hur många lektionstillfällen som ägnades åt undervisningen och inom ramen för vilket skolämne som undervisningen gavs. I tabellen nedan redovisas hur många elever från respektive skolår som fick del av undervisningen, samt hur antal elever i olika åldrar fördelade sig mellan de skolor som deltog.

	Skola A	Skola B	Skola C	Skola D	Skola E	Skola F	Skola G	Totalt
Skolår 1	25							25
Skolår 2	27							27
Skolår 4	24		16	64	59			163
Skolår 5	25	29	21	32				107
Skolår 7				64	78	48		190
Skolår 8						24	2	26
Skolår 9						26	5	31
Totalt	101	29	37	160	137	98	7	569

I enkätsvar från lärarna framgår att de flesta skolor genomförde undervisningen inom ramen för SO, till exempel som en del av

undervisningen om samhället och yrken (lågstadiet), samhällets trygghetssystem, etik och moral (mellanstadiet) eller lag och rätt (mellan- och högstadiet). Lärarnas motiveringar till att lägga undervisningen inom SO var att det passar väl in i innehållet för samhällskunskap. I en skola valde mellanstadielärarna istället att genomföra undervisningen inom ramen för svenskämnet. De arbetade med frågor om socialtjänsten i relation till en skönlitterär novell med motiveringen att på detta sätt koppla undervisningen till ett känt arbetsmoment. De flesta högstadielärare ägnade 1-2 lektioner åt undervisningen, medan låg- och mellanstadielärarna oftast ägnade undervisningen 3-4 lektioner.

LÄRARNAS OMDÖMEN OM LÄRARHANDLEDNINGEN OCH ERFARENHETER AV UNDERVISNINGEN

Både i enkäten och i intervjuerna beskrevs lärarhandledningen av de flesta lärare som informativ och tydlig, att den bidrar med (för läraren) lättillgänglig information som stöd för att kunna planera både undervisningens innehåll och upplägg. Tre av lärarna i mellanstadiet beskrev dock att de uppfattade lärarhandledningen som alltför omfattande och med uppgifter som inte var anpassade för de yngre åldrarna. Flera lärare uppgav att de hade använt föreslagna lektionsplaneringar från lärarhandledningen. När det gäller erfarenheter från undervisningens genomförande beskrev flera lärare att samtalen och dialogen med eleverna hade fungerat bra, att eleverna fick svar på funderingar om socialtjänsten, att de hade insett att socialtjänsten hjälper till och fått kunskap om när man kan vända sig till socialtjänsten, samt att eleverna var intresserade och engagerade i undervisningen. En lärare beskrev i enkäten att det hade funnits ett behov av att avdramatisera socialtjänsten och att undervisningen blev ett bra tillfälle att lyfta stödfunktionerna i socialtjänsten som en del av en fungerande demokrati. Som särskilt positiva inslag i undervisningen lyfte lärarna upp de samtal som fördes med eleverna kring filmer och fallbeskrivningar i lärarhandledningen samt besöken från socialtjänsten under lektionstid som några av klasserna fick del av. Samtidigt uttryckte några av lärarna i högstadiet att undervisningen om socialtjänsten inte tydligt hör hemma i

läroplanens centrala innehåll och att det av tidsbrist inte är motiverat att lyfta in detta i undervisningen.

Utöver att ge ökad kunskap till eleverna, beskrevs arbetet med lärarhandledningen i viss mån ha inneburit ett lärande även för lärarna. Några lärare (två i mellanstadiet och två i högstadiet) beskrev i enkäten att de själva hade utvecklat sin kunskap om socialtjänsten. Exempelvis skrev en lärare ”att jag lärt mig mer om hur jag kan ge eleverna stöttning om de behöver hjälp” och en annan att hen är ”lite mer informerad”. I intervjuerna framhöll flera lärare det som positivt att de genom lärarhandledningen hade fått en tydligare bild av vilken information som socialtjänsten själva anser viktigt att förmedla till barn och unga.

Och så kan det vara bra för oss att veta, vilka frågor är viktiga för socialtjänsten, kanske inte bara för dem, men ur deras synvinkel, för att det är klart att de vet ju vilka problem de möter. Det har ju inte vi kanske 100 procent koll på. Och det är ju bra, för att det ser ju vi i lärarhandledningen att, jaha det här är viktiga frågor, ur deras perspektiv. (lärare i högstadiet)

Några lärare beskrev att de själva hade fått mer kunskap om socialtjänsten genom sitt arbete med lärarhandledningen i sin undervisning, och andra beskrev att de tack vare detta arbete också hade förstått hur viktig den här kunskapen är för barn och unga. Det bör dock betonas att långt ifrån alla lärare beskrev den här typen av eget lärande och att ett fåtal explicit uttryckte att de inte hade lärt sig något nytt genom arbetet med lärarhandledningen.

KLASSRUMSBESÖK FRÅN SOCIALTJÄNSTEN

Utöver den undervisning som lärarna själva genomförde, deltog representanter från socialtjänsten (processledare, medprojektledare och/eller fältassistenter) vid ett lektionstillfälle i de skolor som önskade det. Under besöket berättade de om socialtjänstens arbete utifrån sitt specifika perspektiv och eleverna fick även möjlighet att ställa frågor. De här besöken beskrevs som positiva både av undervisande lärare och av de deltagare från

arbetsgruppen som deltog vid klassrumsbesök. En av medprojektledarna beskrev:

Då hade de precis haft de här lektionerna och sen som ett avslut så kom vi och berättade om vår historia, och då fick vi direktrespons från dem, alltså både eleverna och läraren sa att det var jättebra och att de hade lärt sig jättemycket av det, så det var bra. (medprojektledare)

En annan medprojektledare beskrev att hen genom klassrumsbesöken hade fått en bild av att undervisningen fungerar bra och att lärarhandledningen ger möjlighet för lärarna att anpassa undervisningen till elever i olika åldrar. En annan medarbetare i arbetsgruppen beskrev det som en styrka att eleverna genom klassrumsbesöken fick möta personer med olika roller i socialtjänsten, det vill säga att de både fick del av brukarperspektivet genom de unga som har haft kontakt med socialtjänsten och av olika professionella perspektiv genom möten med fältassistenter och socialsekreterare. Det bör dock påpekas att det endast var några av skolorna som tog emot klassrumsbesök från socialtjänsten. Även om klassrumsbesöken var något som erbjöds alla skolor, så uppgav några av de lärare som genomfört undervisningen att de inte hade känt till denna möjlighet.

ELEVERNAS LÄRANDE

Den följeforskning som har genomförts visar att eleverna hade en mer detaljerad kunskap om och mer positiva attityder till socialtjänsten efter genomförd undervisning samt att eleverna själva uppfattade undervisningen som viktig för dem (Spånberger Weitz & Hagström, 2022). Några elever beskrev också mer explicit varför de tyckte det var viktigt att barn och unga får kunskap om socialtjänsten i skolan. De betonade dels att det kan finnas andra barn i skolan som behöver hjälp från socialtjänsten, dels att de själva eller någon i deras närhet kan hamna i situationer då de behöver hjälp i framtiden. De flesta lärare bekräftade bilden av att eleverna hade fått en utvidgad och mer nyanserad kunskap om socialtjänsten samt i viss mån även om andra stödfunktioner i samhället. Exempel som togs upp av lärarna var en ökad kunskap hos eleverna om hur de kan söka hjälp, en ökad förståelse

för hur andra kan ha det och hur de kan hjälpa varandra, en ökad kunskap om vad socialtjänsten gör och en mer positiv attityd till socialtjänsten. Både elever och lärare beskrev en förändring i elevernas kunskap där många elever hade gått från antingen en vag eller negativ uppfattning om socialtjänsten till en mer mångfacetterad och positiv bild av socialtjänstens arbete. Flera elever beskrev att de före undervisningen trodde att socialtjänsten enbart ”omplacerade barn” eller förstörde för familjer och uttryckte att de nu hade fått en mer positiv bild av att socialtjänsten snarare hjälper barn och familjer (Spånberger Weitz & Hagström, 2022). Några av högstadielärarna uttryckte en liknande uppfattning, som i följande svar från en lärare på frågan om hur elevernas uppfattning om socialtjänsten såg ut innan undervisningen.

Ja, [de kände till socialtjänsten] som begrepp och det här att de kommer när det har hänt nånting, den generella bilden som finns ”De tar barnen” ungefär. Den har ju funnits lite grann. (lärare i högstadiet)

Flera lärare som hade deltagit i utvecklingsarbetet beskrev också att en vinst med undervisningen var att ”avdramatisera” frågor om social utsatthet och kontakt med socialtjänsten för att därmed bidra till att minska stigma hos de elever som berörs.

Jag tycker nog att jag har förstått vikten ännu mer av att ta upp det och undervisa om det i skolan, så att barn vet att man kan vända sig till olika platser om det är så att man har det jobbigt på olika sätt och att man också avdramatiserar det. Jag tyckte filmerna var väldigt, jamen jag gillade dem och klassen gillade dem för att de avdramatiserar saker som kan vara jobbigt. Och att man visar på att elever kanske inte är ensamma om att ha det jobbigt ibland. Och att det är bra att ta hjälp. Och att man kan få hjälp. (lärare i lågstadiet)

Flera elever beskrev det som en trygghet att ha fått kunskap om att socialtjänsten kan erbjuda stöd och hjälp till barn och familjer och några lärare beskrev hur deras ökade kunskap också innebar en trygghet när det

gäller att hantera situationer där elevers sociala utsatthet kommer till deras kännedom.

Även flera socialsekreterare beskrev att de uppfattade en viss förändring i barn och ungas kunskap om socialtjänsten. Av barn och unga i kontakt med mottagningsenheten beskrev de att något fler har haft en tydligare bild av socialtjänsten jämfört med tidigare samt att enstaka barn har berättat att de har fått lära sig om socialtjänsten i skolan.

Jag tycker ändå att jag har märkt en skillnad. Jag tycker faktiskt att det är fler ungdomar som jag har träffat, som när man frågar om de känner till socialtjänsten så säger de ”Ja”. Om man frågar ”Jamen vad vet du då?”, ”Jamen, att ni kan ge stöd och hjälp”. Så. Och det känns ju bra. (socialsekreterare i mottagningsgruppen)

Socialsekreterarna betonade att en sådan ökad kunskap om socialtjänsten hittills var något som de hade uppmärksammat endast hos enstaka barn, vilket också kan ha att göra med att undervisningen än så länge enbart hade introducerats i ett fåtal skolklasser. Denna förändring var vid detta tillfälle därmed inte någonting som de ansåg påverka socialtjänstens arbete i stort. Utifrån erfarenheter av de här enstaka fallen beskrev de ändå att när barn och unga känner till och har en positiv inställning till socialtjänsten, så har det underlättat deras arbete i det ärendet på så sätt att de mer direkt har kunnat sätta igång att utreda stödbehovet – till skillnad från hur de ibland annars brukar behöva lägga vikt och ägna tid åt att först berätta om hur socialtjänsten arbetar och övertyga barnet eller föräldrarna om att de inte vill något ont.

UTMANINGAR MED ATT INFÖRA UNDERVISNING OM SOCIALTJÄNSTEN I SKOLAN

Trots att både lärare, elever, socialsekreterare och medarbetare i arbetsgruppen överlag beskrev en positiv bild av utvecklingsarbetet, lyftes också ett antal utmaningar upp gällande arbetet med att föra in undervisning om socialtjänsten i skolan. I det här avsnittet fokuseras de utmaningar som har identifierats, både i relation till skolans och socialtjänstens verksamheter.

UTMANINGAR I SKOLAN

De lärare som hade använt undervisningsmaterialet var överlag positiva till materialet som sådant, men några av högstadielärarna beskrev samtidigt stora utmaningar med att plocka in ytterligare innehåll i undervisningen. De gav också uttryck för uppfattningen att kunskap om socialtjänsten inte i tillräckligt hög grad korrelerar med de kunskapskrav som ligger till grund för deras bedömning av elevernas kunskaper.

Man förstår ju att det här är viktigt. Och speciellt eftersom jag jobbar i en del av en kommun där socialens arbete är väldigt viktigt. Men man förstod också ganska fort att omfattningen av det här, det rymms inte inom läroplanen, som den är skriven, helt enkelt. Det blir för stort på ett område, för att rymmas i ett ämne. (lärare i högstadiet)

En annan högstadielärare ifrågasatte att den här undervisningen skulle läggas in som ett tema i just SO. Hen uttryckte att frågor som knyter an till demokrati och värdegrund ofta "landar" på SO-lärare att implementera, när det egentligen skulle kunna relateras även till i andra ämnen.

Utöver tidsbrist och utrymmesbrist uttryckte några lärare också att de upplevde en utmaning i att hantera den utsatthet hos vissa elever som kom upp till ytan i samband med undervisningen. Andra lärare beskrev det som svårt att hantera och bemöta elevers negativa uppfattningar om socialtjänsten. I enkäten uttryckte en lärare följande:

Vissa elever är fast beslutna om att socialtjänsten är dålig. Det har varit en utmaning att få dessa elever att förstå att socialtjänsten hjälper barn. (lärare i mellanstadiet)

Utmaningar som lyftes upp av lärarna rörde sig således på två plan. Det handlade dels om tidsbrist och svårigheter att rymma ytterligare teman och kunskapsområden i undervisningen, dels om svårigheten att hantera och bemöta elevers negativa föreställningar om socialtjänsten samt hantera elevernas reaktioner på undervisningens innehåll. Samtliga dessa utmaningar var vanligast förekommande på högstadiet och minst vanligt förekommande på lågstadiet. Det här gäller särskilt utmaningen som handlar

om tidsbrist och utrymmesbrist i undervisningen, vilket endast påtalades av lärare på högstadiet och då tydligt kopplades till behovet av att i undervisningen mer renodlat fokusera på de kunskapskrav som utgör lärarnas bedömningsinstrument. Det här kan relateras till att låg- och mellanstadielärarna i snitt också hade ägnat fler lektionstimmar åt undervisningen än lärarna i högstadiet, enligt de svar som framkom i enkäten. Det framstår därmed som att flexibiliteten kring vilka teman eller kunskapsområden som ska tas upp i undervisningen, och därmed även möjligheten att lyfta in nya teman, kan vara större i låg- och mellanstadiet än i högstadiet där lärarna är mer tydligt styrda av de bedömningsinstrument som ligger till grund för betygsättning.

UTMANINGAR I SOCIALTJÄNSTENS FÖRMÅGA ATT LEVA UPP TILL BARN OCH UNGAS FÖRVÄNTNINGAR

Ett övergripande mål för utvecklingsarbetet har varit att göra socialtjänsten mer känd och tillgänglig för barn och unga och ett möjligt scenario om detta mål infrias är förstås att fler barn och unga kan komma att höra av sig till socialtjänsten för stöd och hjälp. Även om detta övergripande mål beskrevs som positivt av deltagarna, så problematiserades också socialtjänstens möjligheter att på ett bra sätt bemöta barn och ungas eget hjälpsökande. Socialsekreterarna i mottagningsgruppen lyfte flera potentiella hinder när det gäller socialtjänstens förmåga att svara upp mot barn och ungas förväntningar om stöd och hjälp. En utmaning som togs upp handlade om bemötandet av de barn och unga som hör av sig med problem som ligger utanför socialtjänstens uppdrag.

Om alla barn blir ännu mer varse om sina rättigheter eller att man kan vända sig nånstans för att man är orolig för att föräldrarna bråkar för mycket eller vad det nu skulle kunna handla om. Då kan det ju också vara att fler hör av sig som inte egentligen kanske behöver vår hjälp, och så måste man sälla bort fler liksom. Och ska det göras alltid då, alltså kan man då se det som råd- och stödsamtal fast med barn och unga liksom, eller är det saker som ska in i vårt system liksom?

(socialsekreterare i mottagningsgruppen)

En av medprojektledarna uttryckte på ett liknande sätt oro för hur socialtjänsten skulle klara av att hantera ett ökat inflöde av egna ansökningar från barn och unga. Hen betonade att det kan vara ett stort steg för ett barn att själv höra av sig till socialtjänsten om hjälp, och att socialtjänsten då också behöver ta ansvar för att ta hand om de ungas hjälpsökande, då en upplevelse av att bli avvisad och nekad hjälp skulle kunna hindra den unga från att söka hjälp igen. Medprojektledaren påtalade därmed särskilt vikten av att även bemöta och slussa vidare de barn och unga som hör av sig gällande problem som ligger utanför socialtjänstens uppdrag.

*Vi tänker ju att hellre att för många söker till soc än för få. Sen kan man ju skjutsa rätt. [...] Om det inte går vidare till utredning, vad händer då? Det kanske är det värsta som kan hända. [...] Då måste man på något sätt, ja men här har du en kurator på BUP och här har du det.
(medprojektledare)*

Socialsekreterarna identifierade även ett antal möjliga utmaningar i de scenarier där barn och unga hör av sig om hjälp och stöd som ligger väl i linje med deras uppdrag. En sådan utmaning handlade om hur socialtjänstens långsamma och tröga processer kan försvåra möjligheten att snabbt erbjuda stödinsatser. Här identifierades en risk för att barn och unga kan förvänta sig att få hjälp direkt när de hör av sig, och att deras möte med socialtjänstens långsamma processer då kan leda till besvikelse.

En utmaning som socialsekreterarna lyfte som ett särskilt utmanande etiskt dilemma, handlade om ett scenario där barn – som en direkt följd av den informationsinsats som socialtjänsten har initierat – nu kan komma att själva söka hjälp som deras vårdnadshavare sedan säger nej till. Här lyftes rådande lagstiftning, kopplat till vårdnadshavares rätt att bestämma över insatser till sina barn, upp som ett hinder för socialtjänstens möjlighet att svara upp mot barns hjälpsökande.

Får vi kontakt med många barn och ungdomar som vi faktiskt också blir oroliga för och som vill ha vår hjälp, och vi fortfarande har en lagstiftning som gör att föräldrarna har möjlighet att säga nej till insatser, oavsett vad barnet tycker, då blir det ju också en etisk aspekt,

tycker jag. Knepiggt att vi liksom räcker ut en hand till barn och unga, vi uppmanar dem att berätta, vi uppmanar dem att söka hjälp, och sen så spelar det ingen roll i slutändan, ifall deras föräldrar ändå har möjlighet att bara säga, nej men jag tänker inte göra nånting för att förändra den här situationen. (socialsekreterare i mottagningsgruppen)

Under intervjuerna framkom även en specifik händelse där socialsekreterarna hade erfarenhet av att ett barn (som fått undervisning om socialtjänsten i skolan) själv sökte hjälp med en positiv förväntan, vilket enligt socialsekreterarnas uppfattning hade krockat med föräldrarnas föreställning om en orosanmälan till socialtjänstens om något hotfullt. Socialsekreterarna efterfrågade i detta sammanhang att informationsinsatser om socialtjänsten borde rikta sig inte bara mot barn utan också mot föräldrar.

BEHOV AV FÖRÄNDRADE ARBETSSÄTT I SOCIALTJÄNSTEN

Både socialsekreterare och medarbetare i arbetsgruppen reflekterade kring behovet av nya förhållningssätt eller nya arbetssätt inom socialtjänsten för att bemöta en eventuell ökning av barn och ungas egna hjälpsökande. En medarbetare i arbetsgruppen uttryckte bland annat ett behov av att utveckla råd- och stödinsatser för barn och unga, som ett svar på att barn och unga kan höra av sig och behöva vägledas vidare även gällande frågor som ligger utanför socialtjänstens uppdrag eller som inte kan hanteras inom ramen för socialtjänstens ordinarie och behovsprövade insatser. En annan medarbetare i arbetsgruppen lyfte upp behovet av ett värderingsarbete och en delvis omförhandling av hur man ser på socialtjänstens uppdrag.

Ibland kan jag tänka att det finns lite värderingsarbete kvar att göra på socialtjänsten. Vad tänker man att uppdraget är? Är det att finnas till för de barn och unga som behöver hjälp, när de behöver det, innan det har gått för långt, att liksom komma in i tid. Eller tänker man att nej men alla andra ska göra allt först, och sen kommer vi in när det verkligen inte finns nånting kvar att hämta nån annanstans. De olika tankarna eller åsikterna har jag hört under de åren som jag har jobbat

på socialtjänsten. Och där kan det ju vara bra att man är överens då. Vad vill man? Vill man liksom att, nej men vi är sista instansen, så tänker vissa, eller tänker man att, nej men vi behöver finnas till för alla barn och unga som behöver hjälp i tid, innan det har vuxit till för stora problem. (medarbetare i arbetsgruppen)

Flera medarbetare i arbetsgruppen uttryckte också att socialtjänsten behöver hitta nya kommunikationsvägar för barn och unga. Här lyftes bland annat de försök som gjorts med olika digitala lösningar genom vilka barn och unga själva ska kunna ta kontakt med socialtjänsten (en e-tjänst som har provats i verksamheten och ett försök till utvecklande av en snapchat-tjänst). Även här beskrev främst medprojektledarna att de uppfattade ett visst motstånd från socialsekreterarna. Kopplat till detta uttryckte en av medprojektledarna att socialsekreterarna behöver bli mindre ”fyrkantiga”, en annan medprojektledare uttryckte att det behövs ”nya krafter” som är mer framåt ”när det gäller att använda teknik” och ytterligare en medprojektledare efterfrågade att socialtjänstens sätt att kommunicera med barn och unga behöver bli mer personligt.

UTMANINGAR I IMPLEMENTERINGEN (ATT NÅ UT TILL ALLA ELEVER)

Inledningsvis beskrevs att endast ett mindre antal av kommunens skolor hade valt att använda lärarhandledningen. Det här är någonting som också lyfts fram som en utmaning, framförallt av medarbetarna i arbetsgruppen men också av socialsekreterarna. Den främsta utmaningen handlar här om att få med sig kommunens skolor i arbetet med lärarhandledningen. Detta relaterar förstås också till de utmaningar som lärarna tar upp och som handlar om tidsbrist och om svårigheten att få plats med ytterligare teman eller ämnesområden i undervisningen. Från arbetsgruppens medarbetare efterfrågas en tydligare styrning från utbildningskontoret mot att undervisningsmaterialet ska användas i samtliga av kommunens egna grundskolor. En av medarbetarna i arbetsgruppen lyfte här utmaningen i att från socialtjänstens håll försöka implementera en insats som ska genomföras i skolans verksamhetsområde.

Det här har ju varit frivilligt för skolor och skolor har ju börjat använda det. Men det är svårt att få fler skolor att börja använda det, och att också få skolor att fortsätta använda det. Det fanns en plan från början i samarbete med utbildningskontoret, och nu har jag försökt här ett bra tag att försöka få till en ny implementeringsplan, och få tillgång till rätt chefer och sådär. Och jag tycker att den processen går ganska trögt. Så det är väl det, att hitta en strategi liksom, tillsammans, för det här är ju vi som vill nånting, men det ska ju utföras på nåt sätt av någon annan, så att det kräver ju att man är överens. (medarbetare i arbetsgruppen)

I utvecklingsarbetet fanns från början en tydlig ambition att skapa en universell insats, där målet med att införa lärarhandledningen var att genom kunskapshöjande insatser göra socialtjänsten mer tillgänglig alla barn och unga i kommunen. Denna ambition har dock fallit på att undervisningen inte kommer alla elever till del, vilket från socialtjänstens sida lyftes fram som ett centralt hinder för utvecklingsarbetets grundläggande ambition.

Sammanfattning och avslutande diskussion

Den här rapporten sammanfattar följeforskningen av ett lokalt utvecklingsarbete där ett material för undervisning (en lärarhandledning) om socialtjänsten i skolan har tagits fram och införts i grundskolans undervisning. I den här rapporten fokuseras främst de professionellas erfarenheter av och perspektiv på utvecklingsarbetet (lärare, socialsekreterare och medarbetare i arbetsgruppen). Elevernas erfarenheter och perspektiv har stått i fokus för ett flertal andra publikationer, vars resultat också sammanfattas här.

ELEVERNAS KUNSKAP OCH ATTITYDER

Tidigare publikationer i forskningsprojektet visar att eleverna överlag var positiva till undervisningen och att deras kunskap om och attityder till socialtjänsten hade stärkts efter genomförd undervisning (Spånberger Weitz & Hagström, 2022). Efter undervisningen uttryckte eleverna en stor tilltro till socialtjänstens förmåga att hjälpa barn och familjer som har det svårt (Spånberger Weitz, 2022). Eleverna lyfte upp det som positivt att barn och unga själva kan höra av sig till socialtjänsten för stöd och hjälp och de framhöll att kunskapen om hur socialtjänsten kan hjälpa barn och familjer var viktig för dem (Spånberger Weitz & Hagström, 2022; Spånberger Weitz, kommande). Flera elever beskrev också att deras bild av socialtjänsten hade förändrats från en negativ uppfattning om att socialtjänsten splittrar familjer till en positiv uppfattning om att socialtjänsten hjälper familjer (a.a.). I intervjuer med och enkäter till de lärare som har genomfört undervisningen bekräftades i hög grad bilden av att elevernas kunskap om socialtjänsten hade stärkts och att deras attityder till socialtjänsten hade blivit mer positiva. Samtidigt beskrev några lärare också en utmaning i att hantera och bemöta vissa elevers mycket negativa attityder till socialtjänsten. I enkäten till elever var det också tydligt att andelen elever med en uttryckligen negativ attityd

till socialtjänsten var ungefär lika stor före som efter undervisningsinsatsen, även om andelen elever med en uttalat positiv attityd markant hade ökat, något som tyder på att redan etablerade negativa attityder kan vara svårare att förändra än attityder som ännu är något oformerade (Spånberger Weitz & Hagström, 2022; se också Fine et al., 2019). I gruppintervjuer med de äldre eleverna (högstadiet) synliggjordes också att även om eleverna gav uttryck för en tydligt förändrad och mer positiv bild av socialtjänsten som en konsekvens av undervisningen, så gav de samtidigt också uttryck för en viss fortsatt tveksamhet kring om socialtjänsten alltid lyckas i sin ambition att förbättra familjereaktioner (Spånberger Weitz, kommande).

ATT GENOMFÖRA UNDERVISNINGEN I SKOLAN

De flesta lärare som deltog i studien ställde sig positiva till att undervisa om socialtjänsten i skolan och beskrev lärarhandledningen som ett hjälpsamt stöd för detta ändamål. Samtidigt blev det tydligt att kunskapen om utvecklingsarbetet och de möjligheter som erbjöds inom ramen för detta inte var lika väl förankrat hos alla lärare. Exempelvis framkom det under intervjuerna att inte alla lärare kände till möjligheten att boka in ett klassrumsbesök från socialtjänsten med en eller flera medarbetare från arbetsgruppen som en del av undervisningsinsatsen. Lärarna lyfte också upp flera utmaningar med att föra in undervisning om socialtjänsten i skolan, där en typ av utmaningar handlade om att hantera elevers reaktioner på undervisningen (till exempel elevers utsatthet som kommer upp till ytan eller elevers negativa attityder till socialtjänsten) och en annan typ av utmaningar handlade om att få plats med mer innehåll i ett redan fullspäckt undervisningsschema. Båda dessa typer av utmaningar lyftes oftare av lärare i högstadiet än av lärare i låg- och mellanstadiet.

I utvärderingen av pilotprojektet (Spånberger Weitz, 2018) synliggjordes hur arbetet med lärarhandledningen, vid sidan om att stärka elevernas kunskap, också medförde en form av informellt lärande om socialtjänsten även hos de lärare som deltog i arbetet, det vill säga ett lärande som sker vid sidan av det lärande som projektet formellt syftar till (se Ellström, 2010). Bland de lärare som i nästa led var med om att implementera den färdiga

lärarhandledningen i sin undervisning var ett sådant informellt lärande inte lika tydligt. Det bör påpekas att lärarnas ökade kunskap om socialtjänsten i pilotprojektet specifikt gällde den skola och de lärare som också var med om att utveckla och ta fram lärarhandledningen, vilket delvis kan förklara att det informella lärandet i denna grupp tycks ha varit större än bland de lärare som fick tillgång till lärarhandledningen som en färdig produkt.

MÖJLIGA KONSEKVENSER FÖR SOCIALTJÄNSTEN

Lärarhandledningen har än så länge enbart implementerats i ett fåtal skolklasser (sett i relation till samtliga grundskoleelever i kommunen) och följeforskningen kan därför inte ge några tydliga svar på om eller hur förändringar i elevers kunskap om och attityder till socialtjänsten kan påverka barns egna hjälpsökande eller vad det kan få för konsekvenser för socialtjänstens mottagnings- och utredningsarbete. Av de socialsekreterare i mottagningsgruppen som intervjuades var det dock flera som beskrev att något fler barn och unga hade en mer nyanserad kunskap om och en mer positiv bild av socialtjänsten, jämfört med hur det såg ut innan arbetet med lärarhandledningen började implementeras i kommunen. Det här beskrevs i viss mån underlätta arbetet, då mindre tid behövde läggas på att motverka negativa attityder och informera om socialtjänstens arbete. Samtidigt beskrevs också ett antal utmaningar och dilemman när det gäller att hantera och bemöta potentiella förväntningar från barn och unga kring vad socialtjänsten kan hjälpa till med. Som potentiella hinder för att möta barns egna hjälpsökande lyftes socialtjänstens långsamma utredningsprocesser, föräldrars möjlighet att säga nej till stödinsatser (även om barnen vill ta del av stödinsatsen och aktivt har sökt hjälp för att få del av den), samt svårigheten att på ett bra sätt slussa vidare dem som söker hjälp för sådant som ligger utanför socialtjänstens möjliga insatser. Både socialsekreterare och medarbetare från arbetsgruppen lyfte i relation till dessa frågor ett behov att utveckla och förändra även socialtjänstens arbete för att bättre kunna fånga upp och bemöta de barn och unga som söker hjälp.

SLUTSATSER OCH IMPLIKATIONER

Resultaten från följeforskningen tyder på att en undervisningsinsats om socialtjänsten kan bidra till att barn och unga får en utökad och mer nyanserad kunskap om socialtjänsten samt en större tilltro till att socialtjänsten kan erbjuda fungerande hjälp och stöd till barn och familjer. Detta resultat är i grunden något positivt, inte minst sett till den forskning som visar att tillgång till information om rättigheter och om tillgängligt stöd kan stärka barn och ungas möjligheter att sätta ord på sin utsatthet och deras möjligheter till hjälpsökande (Briggs, 2006; Cossar et al., 2019; Jones et al., 2017). Eleverna i den aktuella följeforskningen beskrev också själva sin ökade kunskap om och förändrade bild av socialtjänsten som viktig för dem. Samtidigt har följeforskningen också pekat på ett antal utmaningar både i relation till arbetet med att implementera en undervisningsinsats av det här slaget och i relation till vad en sådan undervisningsinsats kan föra med sig när det gäller elevers förändrade kunskap och attityder.

En utmaning som har lyfts fram handlar om att det aktuella utvecklingsarbetet drivs av socialtjänsten men ska implementeras i skolan. En bärande idé i utvecklingsarbetet har varit att socialtjänsten genom undervisningsinsatsen ska bli mer tillgänglig för alla barn och unga i kommunen. Samtidigt har det varit svårt att engagera skolor i arbetet med att införa lärarhandledningen och undervisningsinsatsen har hittills endast genomförts i ett begränsat antal skolor och klasser. Lärarhandledningen har tagits fram i nära samverkan mellan socialkontoret och en kommunal grundskola. En liknande samverkan på ledningsnivå mellan kommunens socialkontor och utbildningskontor, med ett gemensamt ställningstagande kring om och hur lärarhandledningen ska implementeras, skulle möjligen kunna underlätta en mer jämn spridning av undervisningsinsatsen och därmed även stärka en mer jämlik tillgång till socialtjänsten bland barn och unga i kommunen.

När det gäller lärarnas erfarenheter av att föra in lärarhandledningen i sin undervisning, har det lyfts fram utmaningar som handlar dels om tidsbrist och om att rymmas med ytterligare innehåll i undervisningen, dels om

svårigheten att hantera negativa attityder och reaktioner från barn och unga. Ett tydligt mönster är dock att dessa utmaningar i första hand har betonats av lärare i högstadiet. Det kan delvis kopplas till resultat från elevenkäterna som tyder på att redan etablerade negativa attityder till socialtjänsten kan vara svårare att förändra än de attityder som fortfarande är relativt oformerade. Sammantaget ger detta implikationer för att implementera undervisning om socialtjänsten redan i lägre årskurser där elevernas attityder till socialtjänsten kan förväntas vara mer formbara och där ramarna för undervisningen tycks erbjuda ett något större utrymme för lärarna att lyfta in nya teman och innehåll. I pilotstudien (Spånberger Weitz, 2018) framhöll lärarna också att det efter ett första undervisningsmoment om socialtjänsten också låg närmre tillhands att i mer kortfattade drag lyfta in ytterligare delar kring detta ämne i senare moment av undervisningen.

Både socialsekreterare och medarbetare i arbetsgruppen beskrev en potentiell utmaning i socialtjänstens bristande förmåga att leva upp till barn och ungas förväntningar på hjälp och stöd. Några lärare beskrev på ett liknande sätt en utmaning i att hantera elevers utsatthet som kom upp till ytan i samband med undervisningen. Det här kan kopplas till behovet av en beredskap för att bemöta och fånga upp barn och ungas egna hjälpsökande. En ambition med utvecklingsprojektet har varit att stärka socialtjänstens tillgänglighet för barn och unga. Med ökad tillgänglighet finns också en förväntan om att socialtjänsten kan möta upp de behov som barn och unga själva ger uttryck för (och aktivt söker hjälp för). Följeforskningen visar hur värdefull kunskapen om socialtjänsten är för barn och unga.

Undervisningsinsatsen tycks också kunna ha en potential att förändra barn och ungas kunskap om och föreställningar om socialtjänsten samt att i viss mån bryta en kollektiv föreställning om socialtjänsten som familjeförstörare (att soc tar barn). Men kunskapen som förmedlas genom utbildningen bygger samtidigt på en idealbild av hur socialtjänsten bör fungera.

Socialsekreterarna gav uttryck för att det av flera anledningar kan vara svårt att möta barn och ungas förväntningar utifrån deras önskan om hjälp och stöd. Även medprojektledare och (äldre) elever gav uttryck för en viss

tveksamhet kring i vilken utsträckning socialtjänsten alltid kan leva upp till dessa förväntningar. I en studie om hur allmänhetens uppfattningar om socialt arbete kan förbättras, argumenterar Stanisforth et al. (2022, s. 254) för att "(a) critical element in being perceived to do one's job well is, in fact, to do one's job well". En viktig implikation blir därmed å ena sidan att det är viktigt att barn och unga får kunskap om socialtjänsten och de stödinsatser som socialtjänsten erbjuder, å andra sidan att socialtjänsten också behöver förändras för att kunna möta upp de förväntningar som denna kunskap för med sig. Utöver ett behov av att utveckla socialtjänstens arbete visar följeforskningen också på betydelsen av att professionella i skola och socialtjänst skapar utrymme för barn och unga att ge uttryck för både positiva och negativa erfarenheter av socialtjänsten samt att i samtal med barn och unga förhålla sig lyhörda och inkännande inför deras möjliga förhoppningar såväl som deras möjliga farhågor kring en möjlig framtida kontakt med socialtjänsten.

Referenser

Backlund, Å., Högdin, S. & Spånberger Weitz, Y. (2017) *Skolsocialt arbete. Skolan som plats för och del i det sociala arbetet*. Malmö: Gleerups.

Briggs, F. (2006) Safety issues in the lives of children with learning disabilities. *Social Policy Journal of New Zealand*, 29: 43-59.

Cossar, J., Belderson, P. & Brandon, M. (2019) Recognition, telling and getting help with abuse and neglect: Young people's perspectives. *Children and Youth Services Review*, 106(11): 104469. DOI: [10.1016/j.childyouth.2019.104469](https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2019.104469)

Ellström, P-E. (2010). Practice-based innovation: a learning perspective. *Journal of Workplace Learning*, 22, 27-40. DOI: [10.1108/13665621011012834](https://doi.org/10.1108/13665621011012834)

Fine, A.D., Padilla, K.E. & Tapp, J. (2019) Can youths' perceptions of the police be improved? Results of a school-based field evaluation in three jurisdictions. *Psychology, Public Policy, and Law*, 25(4): 303–314. DOI: [10.1037/law0000207](https://doi.org/10.1037/law0000207)

Hagström, M. (2015) *Delrapport. UNGAS RÖSTER. Interaktiv rådgivning och information för utsatta barn och unga – ett projekt för en ny sorts delaktighet och en modern socialtjänst*. Sollentuna kommun. Opublicerad arbetsrapport.

Jernbro, C. & Janson, S. (2017) *Våld mot barn 2016. En nationell kartläggning*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

Jones, C., Stalker, K., Franklin, A., Fry, D., Cameron, A. and Taylor, J. (2017) Enablers of help-seeking for deaf and disabled children following abuse and barriers to protection: a qualitative study. *Child & Family Social Work*, 22(2): 762-771. DOI: [10.1111/cfs.12293](https://doi.org/10.1111/cfs.12293)

SOU 2020:47 *Hållbar socialtjänst – En ny socialtjänstlag. Slutbetänkande av Utredningen Framtidens socialtjänst*. [<https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2020/08/sou-202047/>. Hämtat: 2021-04-09]

Spånberger Weitz, Y. (2018) *Undervisning om socialtjänsten i skolan. Lärarhandledning som stöd för en mer tillgänglig socialtjänst för barn och unga. Utvärdering av pilotprojekt*. Sollentuna: FoU Nordväst. [<https://www.fou-nordvast.se/2018/08/07/undervisning-om-socialtjansten-i-skolan/>. Hämtat: 2022-05-26].

Spånberger Weitz, Y. (2022). “The home isn’t like a safe space for them” – Ideals of home and family relationships in children’s talk about family adversity and help-seeking. *Children & Society*. DOI: [10.1111/chso.12604](https://doi.org/10.1111/chso.12604)

Spånberger Weitz, Y. (kommande). Changing collective stories: a narrative evaluation of an educational intervention about social services.

Spånberger Weitz, Y. & Hagström, M. (2022). Barn och ungas uppfattningar om socialtjänsten – erfarenheter från en riktad undervisningsinsats. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 29(1), 71-90. Tillgänglig online: <https://socvet.se/article/view/4415/3527>

Stanisforth B, Fouché C and Beddoe L (2014) Public perception of social work and social workers in Aotearoa New Zealand. *Aotearoa New Zealand Social Work* 26(2&3): 48–60.

Stanley, N., Ellis, J., Farrelly, N., Hollinghurst, S. & Downe, S. (2015) Preventing domestic abuse for children and young people: A review of school-based interventions. *Children and Youth Services Review*, 59: 120-131. DOI: [10.1016/j.chilyouth.2015.10.018](https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2015.10.018)

Vincent, S. & Daniel, B. (2004) An Analysis of Children and Young People’s Calls to ChildLine about Abuse and Neglect: A Study for the Scottish Child Protection Review. *Child Abuse Review*, 13(2): 158-171. DOI: [10.1002/car.840](https://doi.org/10.1002/car.840)

Unicef (2018) *Barnkonventionen. FN:s konvention om barnets rättigheter*.
[<https://unicef.se/rapporter-och-publikationer/barnkonventionen>. Hämtat:
2021-04-09]

Yablon, B.Y. (2020) Students' willingness to seek help from school staff when coping with parental maltreatment. *Child Abuse & Neglect*, 103: 1-9.
DOI: [10.1016/j.chiabu.2020.104443](https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2020.104443)